

VLADIMIR VRATOVIĆ
 Filozofski fakultet
 Zagreb

UDK 807.1-22:808.62-22

O DEKLINACIJI I RODU LATINSKIH SINTAGMA U HRVATSKOM KONTEKSTU

Na dvije vrste imenica, koje bi u širem smislu mogle biti zanimljive za našu temu, neću se osvrnuti. Prvo, dakle: neću uzimati u obzir stotine (grčkih i) latinskih riječi, koje su potpuno ušle u sustav hrvatskoga (i svakoga modernoga) jezika. One su promijenile ovako ili onako svoj izvorni latinski oblik, ali su se potpuno kroatizirale, npr. *ideja*, *idealnan*, *idealizam*, *racionalan*, *racionalnost*, *fak(a)t*, *faktičnost*, *fakticizam*, *impresija*, *impresivnost*, *impresionirati*, čak i *omnibus* i *ekslibris*.

Drugo: neću se obazirati na latinske riječi, koje su postale sastavnim dijelom hrvatskoga leksika, dakle su posve prešle u sustav hrvatskoga (i drugih svjetskih) jezika, iako su u potpunosti zadržale doslovni ili gotovo doslovni latinski oblik, npr. *status*, *humus*, *virus*, *ciklus*, *circus*, *modus*, *fabula*, *forma*. One su u nas potpuno preuzele i rod i deklinaciju hrvatsku, čak i bez obzira na izvorni latinski rod i deklinaciju (npr. *humus*, *virus*, *habitus* ...)¹.

Također se ne bih detaljnije upuštao u razmatranje latinskih riječi, koje se – u cjelini očuvavši svoj latinski oblik – nađu u hrvatskom kontekstu, a nisu se, kao prethodne, udomačile, bilo zbog rijetкости u uporabi ili zbog terminološke isključivosti. One se, smatram, i u hrvatskom kontekstu posve moraju podložiti zahtjevima latinske norme, ne prilagođujući se ni u rodu ni u obliku hrvatskom okolišu. Takva je, na primjer, riječ *Imperatrix* (Vojnovićeva drama), koja mora zadržati i izvorni ženski rod, dakle: Vojnovićeva *Imperatrix*.

Time se, kako se razabira, izravno suprotstavljam isključivoj vladajućoj kroatističkoj tezi, koju sam u Pavešićevoj formulaciji ci-

¹ Što se tiče roda hrvatskih imenica preuzetih iz drugih jezika, usp. Pavešić: "Budući da većina imenica koje znače muško biće završava na suglasnik, a neusporedivo je manji broj imenica na suglasnik ženskog roda, imenice uzete iz drugih jezika koje se svršavaju na suglasnik, bez obzira na njihov rod u izvornom jeziku (ako ga tamo imaju), u hrvatskom književnom jeziku su muškoga roda" (str. 484, § 78, pogl. "Gramatičke osobine imenica" u: Babić-Brozović-Moguš-Pavešić-Škarić-Težak, *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb 1991, *Djela HAZU*, Razr. za filol. znanosti, knj. 63).

tirao u bilj. 1. Suprotstavljam se i Nikoli Andriću, koga s odobravanjem citira Stjepan Babić². Andrić naime u točki 5. na str. 16 svojega *Braniča jezika hrvatskoga*³ smatra, uz ostalo, "pretjeranom i neprirodnom" želju da latinska riječ *benedictio* bude ženskoga roda, kao u rečenici "Sad je d o š l a *benedictio nubentium*"; i na str. 17 da "S t r a n i jezični osjećaji nemaju nama ništa nalagati", i na istoj stranici: "... pa će onaj čitalac, kojega ne smućuje poznavanje l a t i n s k e (spac. Andrićevo!) gramatike radije pristati uz "došao", nego li uz "došla" (misli A. na onaj primjer s *benedictio*, op. V.V.). Ali kao prilog mojoj tezi, tj. dokazivanju da je neodrživo to dosadašnje kroatističko stajalište, bit će dovoljno navesti ovih nekoliko pitanja s primjerom: zar će zbog suglasničkih završetaka biti muškoga roda i *pater felix* i *mater felix*, i *Pax Americana* i *Alma mater*, i *lux aeterna* i stotine sličnih koji se zbog kulturnopovijesnog nasljeđa ili kulturne i političke aktualnosti vrlo često nađu – u svojem neokrnjenom latinskom obliku – u hrvatskom (i svih modernih jezika) kontekstu?!

Iz toga razloga, kad se rabe kao izričito latinske riječi, same ili kao sastojak sintagme, fraze, kraćeg citata i sl., naslijeđenih iz antičke ili novije pravne, političke ili diplomatske, estetske, filozofske ili povijesne tradicije, moraju čuvati sve osobitosti latinskoga jezika, dakle i rod, u hrvatskom kontekstu.

Ograničit ću se sada na sintagme. Evo ih desetak različitih tipova, iz kojih će se samih i djelomično uz moj komentar odmah razabrati njihova funkcija u hrvatskom kontekstu, njihov suodnos s ostalim dijelovima hrvatske rečenice i moj stav prema tom suodnosu. Što se stava tiče, reći ću odmah: smatram da se ne smije dopuštati nikakva promjenljivost tih sintagma u okviru hrvatskog konteksta, dakle tražim striktnu ukočenost latinskih sintagma u izvornom latinskom obliku. To se dakako tiče i roda njihovih ključnih riječi. Budući da hrvatske imenice nemaju člana, upotrebom prikladnih hrvatskih atributa ili apozicija uz te sintagme izbjegava se moguća nejasnoća smisla u padežima. Evo pregršt raznolikih sintagma: *modus vivendi*, *Pax Christi*, *pax Americana*, *Carmina Burana*, *Pacta conventa*, *Elementa Latina*, *opera omnia*, *in memoriam*, *editio princeps*, *Alma mater*, *Missa poetica*, *Veritatis splendor*, *reliquiae reliquiarum*, *status praesens* (*status idem*, *status rerum*, *status nascendi*, *status quo* (*ante*, *post*)), *condicio sine qua non*. I svu terminologiju latinsku medicinsku, veterinarsku, biološku, pravnu i dr., kad je sintagmatski izražena, mislim da valja ovamo ubrojiti.

² *Jezik* 41, br. 5, str. 154, Zagreb 1994 (Članak "Napomene uz Vratovićeve razmišljanja").

³ II. izdanje, Zagreb 1911.

Ogledajmo sada najprije ovih pet sintagma (*Alma mater, pax Americana, Pax Romana, Missa poetica* i *editio princeps*): u svima su imenice ženskoga roda, u prve tri završavaju imenice na konzozonant, u četvrtoj su sintagmi i imenica i pridjev *a*-deklinacije, u petoj je imenica III. deklinacije na vokal, a njezin pridjev završava na konzozonant i ovdje je, dakako, ženskoga roda. Što reći o "dekliniranju" ovakva tipa: Svi mi studenti potekli smo iz krila Alme matere ..., ili: Razgovaramo o Almi materi ...?! Ili o pretvorbi izvornoga latinskog ženskoga roda u muški: "Takvi će napadi ... zacementirati zamišljen PAX AMERICANA u BIH ...", ili: "... pax americana nužno je ... morao biti pragmatično grub ... Chirac mu želi dati duh i dušu ..."⁴ Što se deklinacije tiče, nalazim blisku Pax Romana u ovakvom akuzativnom obliku "hrvatskom": "Da bismo razumjeli Pax Romanu ...", ali i ovakav latinski genitiv uz nominativ Pax: "... pozivamo vas na tribinu Pax Romanae ..."! Ako bismo nekako i mogli podnijeti ovakav postupak sa sintagmom *Missa poetica*, kao što je u rečenici: "... za mnoge je predstavljala svojevrsnu asocijaciju na Missu poeticu iz 1926. godine B. Širole ...", kako da opravdamo ovaj lokativ i instrumental: "Takav je, uostalom, izašao i Širola u Missi poetici ..." i "... stoji zajedno sa Širolinom Missom poeticom kao dokaz ..."? (U lokativnoj sintagmi obje su riječi prekrštene u hrvatsku imenicu, jer bi "dosljedno" bilo: u Missi poetik/coj!!). I napokon, je li konzozonantski završetak pridjeva u *editio princeps* toliko sugestivna da on sam "povuče" (i falsificira, dakako!) cijelu sintagmu u muški rod, npr. "Naš *editio princeps* pisan je ..." i "... nakon što je bio tiskan *editio princeps*..."?!

Drugi bi tip sintagma na *-a*, doduše ne *a*- deklinacije nego plularnoga srednjeg roda s nastavkom *-a*, bio u ovakvim primjerima: *Carmina Burana, Elementa Latina, Pacta conventa, Studia Croatica, Opera omnia*. Svakodnevno smo svjedoci feminiziranja i singulariziranja tih sintagma u oba njihova elementa, pa čitamo neprekidno i uporno: "... na festivalu u New Jerseyu, gdje je dirigirao Orffovom Carminom buranom ..." i "... jer se jednako dobro mogu uklopiti u Carminu Buranu u Operi Splitskog HNK-a i ..."; učimo iz *Elemente Latine* ...; "Mislim da je vrijeme da opet u škole vratimo *Elementu Latinu*, donekle prilagođenu i osvježenu ..."; "Begovićeva pjesma napisana je u povodu 800. obljetnice 'Pacte convente' ..." i "Pactom conventom", čija je, eto, 890. obljetnica ove godine ..."; "... da je *Studia Croatica* ispunila svoju dužnost ..." i "... kao što je ... s velikim uspjehom radila *Studia Croatica*"; "... splitski je Književni krug do sada objelodanio dvanaest knjiga Marulove *Opere omnie* ..." i "... bit će pretiskane sve njezine ljubavne i erotske avanture u obli-

⁴ Za ovaj i sve sljedeće primjere, koji su među navodnim znacima, imam točne podatke o autoru i mjestu i datumu objavljivanja. Druge primjere izmislio sam ja prema češćim formulacijama, kakve se javljaju posljednjih godina u publicistici.

ku *neke opere omnie*: dvadeset knjiga!". Dakle, umjesto da ih sve dekliniramo kao hrvatske *vrata* i *polja* (široka vrata, plodna polja), nalazimo ih u oblicima poput – *lijepa livada!*

Ako ih već razvrstavamo, evo još jedne skupine, različitih deklinacijskih i rodnih spletova: *in memoriam, veritatis splendor, reliquiae reliquiarum, index librorum prohibitorum, viribus unitis*. Kolik je logički i lingvistički skok u ovakva dva primjera, što sam ih zabilježio u našoj publicistici: "... to je slučaj s *In memoriamom* (Tenžeri od ...)..." i "... izdani su zbornici *in memoriam* ..."! Veza latinskoga prijedloga i akuzativa postala je cjelovitim, jedinstvenim instrumentalom odnosno genitivom! Isto bi to moglo snaći i *reliquiae reliquiarum* (obje su ženskoga roda, u pluralu, druga još u genitivu), ako bismo ih deklinirali, kako se dogodilo s ova dva primjera: "... prilog je mračnoj tradiciji *Index Librorum prohibitorum* (!) ..." i "... jer su ga oni 1579. izabrali *rectorom artistarumom*". A što bi tek doživjela enciklika *Veritatis splendor*: u njoj obje imenice završavaju na konzonant, prva je ženskoga roda, i to u genitivu, druga muškoga roda. Ako ih na silu utrpamo u deklinacijske vratolomije, ne mogu roditi nego morfološkim i sintaktičkim nesmisлом: npr. lokativ te sintagme, kakav bi bio – Papa je rekao (izrazio, obradio) u *Veritatis splendoru* ili *Veritatisu splendoru*? Genitivni odnos jedne od druge pokazuju, na primjer, i *modus vivendi* i *Pax Christi*: ako bismo kod prve htjeli naći neki izlaz u dekliniranju samo *modus*-a, ne vidim baš nikakvu mogućnost kod *Pax Christi* (ne znam, bi li bilo gore deklinirati genitiv *Christi* ili ženski nominativ *Pax*!). A ablativni tip *viribus unitis*? Evo jednog "rješenja", kako ga nalazim zapisana: "Na *Viribus unitisu*, admiralskom brodu ... zavijorile su ..." i "Mornari, kojima je komandirao na ... "*Viribusu*", koji su još živi ...".

Koji zaključak slijedi iz svega?

Najdosljednije je, kako sam predložio na početku članka, isključiti svako "dekliniranje" latinske sintagme, bilo jedne riječi u njoj ili svih njezinih sastavnica. Valja nam dakle zahtijevati rigoroznu ukočenost izvornih latinskih sintagma, bilo onih nominativnih (npr. *Carmina Burana, pax Americana, editio princeps*) ili onih u bilo kakvoj prijedložnoj (*in memoriam, condicio sine qua non*) ili padežnoj kombinaciji i povezanosti (*Veritatis splendor, Pax Christi, status rerum, modus vivendi*).

Ako pak padežni odnos latinske sintagme nije dovoljno jasan za razumijevanje rečenice, mislim da je najkorisnije dodati naprijed toj ukočenoj latinskoj sintagmi jedan hrvatski atribut ili apoziciju u padežu. Evo nekoliko mojih prijedloga za takva pomoćna rješenja, kad god se sintagma mora naći u padežnom odnosu:

– raspravljamo o spomenutom (predloženom, mogućem) *modus vivendi*, oni ne mogu opstati bez takva (pristojnoga, ljudskoga) *modus vivendi*;

– slušali smo (upoznali, izabrali, izveli) *Carmina Burana*, razgovaramo o vrsnoći izvedbe *Carmina Burana*, uživam u kantati *Carmina Burana*, govorimo o tim (takvim) *Carmina Burana*;

– nužno je poznavanje znamenitih *Pacta conventa* u hrvatskoj povijesti;

– u Horacijevim *Carmina* nalazimo brojne ode koje ..., bez ocjene pjesnikovih *Carmina* ne možemo osjetiti ...

– osim *Studia Croatica* postoje i drugi specijalni studiji i časopisi, u spomenutim *Studia Croatica*, koja su uvrštena ...

– bez nadasve značajnih *Opera omnia* Marka Marulića hrvatska bi književnost ..., u filozofski i pjesnički utjecajnim *Opera omnia* Marka Marulića (ili: u Marulićevim *O.om.*) naći ćemo ...;

– razgovaramo o našoj (uglednoj, hrvatskoj) *Alma mater*, svi bivši i sadašnji studenti duboko su odani svojoj *Alma mater*, svi smo potekli iz krila časne *Alma mater*;

– to je bio u literaturi slučaj s *in memoriam* XY-u..., bez pravedne ocjene članka (studije) *in memoriam* toj i toj ličnosti ...;

– raspravljamo o djelotvornosti aktualne (najnovije, netom poduzete) *pax Americana*, govorimo o toj (spomenutoj, citiranoj) *pax Americana*;

– mnogo smo raspravljali o pokretu *Pax Christi*, zajedno s *Pax Christi* i druge su udruge ..., bez znamenite *Pax Christi* nema mo potpuna uvida ...;

– "Istraživanja istočno od *Porta Caesarea* u Saloni", "Iskopavanja u Saloni kod *Porta Caesarea* ..." – to su naslovi (i u tekstu se ponavljaju takvi oblici!) dvaju članaka, iz god. 1914. i 1922, don Frane Bulića, usp. *Antička Salona*, ured. N. Cambi, Split 1991, str. 269 i 279.

Gornje sam primjere uzimao iz meni bližih područja. Mogao sam svoj postupak prema latinskim sintagmama primijeniti, na primjer, i na pravo i matematiku, astronomiju ili fiziku, na anatomske i patološke termine u medicini i veterini i ostale discipline, gdje god je latinski upotrebljen u sintagmatskim kombinacijama.

Odnosilo bi se to – neka mi je dopušteno napomenuti! – i na sve moderne jezike, pogotovu one koji nemaju člana uz imenice. No u to se područje modernih jezika nisam kompetentan upuštati.

SUMMARIUM

V. Vratović: DE DECLINATIONE AC GENERE SYNTAGMATUM
LATINORUM IN CONTEXTU ORATIONIS CROATICO REPERTORUM

In commentatione disseritur de habitu syntagmatum, quae dicuntur, Latinorum, quae in contextu orationis Croatico inveniantur. De syntagmatibus enim agitur omnis materiae adhibitae (seu ex disciplinis philosophiae, mathematicis, physicis, sive ex naturali historia, ex litteris) omnisque generis, exempli gratia: *modus vivendi, pax Americana, Carmina Burana, editio princeps, status quo (s. rerum)*.

Nec iustum igitur nec rectum esse potest, si syntagma Latinum contextui orationis Croatico hoc modo, ut exemplis utar, inseratur: ... *pax Americana* nužno je ... morao biti pragmatično grub ...; naš editio princeps pisan je ...; ... da je *studia Croatica* ispunila svoju dužnost ...; ... bit će pretiskane ... u obliku neke opere omnīe. Nam hic Latinae nominum formae quin etiam genere et casuum formis Croaticis instruuntur!

Auctor autem existimat Latina syntagmata immutata manere debere. Si vero necesse est – quia in lingua Croatica articulus deest – , appositiones vel attributiones, quae ad syntagma referuntur, addi posunt, ut puta: ... uživamo u kantati *Carmina Burana* ...; ... u spomenutim *Studia Croatica*, koja su uvrštena ...; razgovaramo o našoj (uglednoj, hrvatskoj) *Alma mater* ...; mnogo smo raspravljali o pokretu *Pax Christi*.